

УДК 378.046.4

УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІКТ

Подліняєва О.О., к. пед. н., доцент
кафедри освітніх та інформаційних технологій
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

У статті проаналізовано основні проблеми адаптації вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін до процесу інформатизації освіти України, досліджуються особливості їх готовності до сприйняття освітніх інноваційних технологій взагалі та ІКТ зокрема, здійснено спробу визначити умови для формування та підвищення мотивації вчителів предметів галузі «Суспільствознавство» до використання ІКТ у професійній діяльності та аналізуються можливості сучасної системи післядипломної освіти для вирішення цих завдань.

Ключові слова: інформатизація освіти, інформаційна культура, інноваційна діяльність, соціальна адаптація, мотивація, ІКТ-компетентність вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін.

В статье проанализированы основные проблемы адаптации учителей общественно-гуманитарных дисциплин к процессу информатизации образования Украины, исследуются особенности их готовности к восприятию образовательных инновационных технологий в общем и ИКТ в частности, предпринята попытка определить условия для формирования и повышения мотивации данной категории учителей к использованию ИКТ в профессиональной деятельности, а также анализируются возможности современной системы последипломного образования для управления созданием подобных условий.

Ключевые слова: информатизация образования, информационная культура, инновационная деятельность, социальная адаптация, мотивация, ИКТ-компетентность учителя общественно-гуманитарных дисциплин.

Podliniaieva O.O. MANAGEMENT MOTIVATION OF TEACHERS OF HUMANITIES DISCIPLINES ON THE USE OF ICT

The paper addresses the problem of involvement in information education classroom social and human sciences, we investigate the characteristics of their readiness to accept innovation and ICT use in professional work, analyzed the possibility of post-graduate education to create conditions for the formation and motivate teachers to implement it.

Key words: education informatization, information culture, innovation, social adaptation, motivation, ICT teacher competency social sciences and humanities disciplines.

Постановка проблеми. Концепція інформатизації навчального процесу, яка заснована на органічному поєднанні традиційних і новітніх засобів навчання, передбачає поетапне, поступове впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), раціональне поєднання традиційних методів та засобів навчання із сучасними інформаційними технологіями, що зрештою веде до поліпшення результатів навчання [12]. Саме тому для системи післядипломної освіти особливого значення набуває переорієнтація мислення сучасного вчителя на усвідомлення принципово нових вимог до його педагогічної діяльності.

Серед рушійних сил процесу інформатизації навчання в освітніх закладах дослідники виокремлюють дві групи факторів – внутрішні та зовнішні. Внутрішні пов'язані з вмістом діяльності і особистою зацікавленістю в її результатах, з усвідомленням значущості виконуваної роботи, зі свободою дій, можливістю реалізувати свої знан-

ня, уміння, досвід, розвинути здібності. Зовнішня мотивація формується під впливом таких чинників, як умови оплати праці, соціальні гарантії, перспектива кар'єрного зростання, заохочення (покарання) керівником і тому подібне.

На формування зовнішніх факторів (нові вимоги роботодавців до випускника школи, поширення інформаційних технологій тощо) впливає рівень розвитку науково-технічного прогресу, у той час як внутрішні фактори, до яких належать готовність до оновлення змісту освіти, зміни форм та методів роботи, наявність цифрових освітніх ресурсів та методик їх використання, ІКТ-компетентність педагогів, формуються та контролюються системою освіти. Аналіз наукових джерел із питань інформатизації освітнього процесу та досвід роботи свідчать, що якщо зовнішні фактори стимулюють процес інформатизації навчання, то внутрішні частіше стримують його, зокрема й через неготовність педагогів до використання інноваційного потенціалу ІКТ у професійній діяльності [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мотивації викладацької діяльності відображено в працях В.П. Беспалько, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, А.В. Петровського та ін. Специфіка мотивації продуктивної діяльності вчителів досліджувалась у роботах Л.М. Захарової, Л.С. Подимової, К.М. Ушакова, В.О. Сластьоніна та ін. Питання використання і ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті аналізують у своїх роботах В.Ю. Биков, М.І. Жалдак, Н.В. Морзе, та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати основні проблеми адаптації вчителів до процесу інформатизації освіти, умови для формування та підвищення мотивації вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін до використання ІКТ у професійній діяльності та можливості післядипломної освіти для їх створення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки вчителі є учасниками навчально-виховного процесу, його інформатизація не може бути результативною без їхньої успішної адаптації на підґрунті пов'язаних з нею нових вимог. Створення оптимальних умов для діяльності вчителя як суб'єкта адаптації можливе лише тоді, коли він приймає нововведення інформатизації. Складність позиції вчителя, який застосовує ІКТ, у тому, що він виступає і як суб'єкт адаптації, і як її провідник для своїх учнів [19].

Значний компонент соціальної адаптації – узгодження самооцінок і прагнень суб'єкта з його можливостями і з реальністю соціального середовища. Успішність оволодіння ІКТ вчителем залежить від розуміння ним, як, наскільки і чи до всього можлива або необхідна адаптація. С.М. Щербакова виділяє 5 рівнів адаптації вчителів до процесу інформатизації навчання, що характеризуються поступовим зростанням рівня їх активності:

– дуже низький (негативний) характеризується негативним ставленням до всіх елементів інформатизації; відсутністю навичок оволодіння методами і прийомами ІКТ; невмінням коригувати свою діяльність; відсутністю потреби в самоконтролі, у самоосвіті; слабкою пізнавальною активністю; відсутністю позитивної спрямованості на освоєння ІКТ;

– низький (пасивний) рівень характеризується байдужим ставленням до елементів інформатизації; формальним освоєнням методів і прийомів ІКТ; деякими вміннями коригувати свою діяльність; слабкою потребою в самоконтролі, у самоосвіті, нестійкою спрямованістю на освоєння ІКТ;

– середній (активний) рівень характеризується прагненням досконало оволодіти методами і прийомами ІКТ, потребою в самоконтролі, у самоосвіті, середньою пізнавальною активністю, але недостатньою результативністю впровадження ІКТ у свою професійну діяльність;

– високий (активно-продуктивний) рівень характеризується глибоким освоєнням ІКТ, умінням швидко коригувати свою діяльність, стійкою потребою в самоконтролі, самоосвіті, високою пізнавальною активністю; досить високою продуктивністю застосування ІКТ;

– дуже високий (творчий) рівень характеризується творчим освоєнням ІКТ; високим умінням коригувати свою діяльність; стійкою потребою в самоконтролі, у самоосвіті; високою пізнавальною, дослідницькою та громадською активністю в області інформатизації. Це група новаторів, активістів інформатизації. Найважливішим фактором успішної адаптації вчителів до процесу інформатизації освіти є «інноваційна схильність», під якою розуміється готовність до змін у професійній діяльності [19].

Розглядаючи питання інноваційності ІКТ, ми звернули увагу на те, що впроваджений у 1988 році під час розробки Концепції інформатизації освіти термін «нова інформаційна технологія» вживається наразі рідше, ніж термін «інформаційно-комунікаційні технології». Розуміючи інновацію як нововведення, зміну, оновлення, новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях [9, с. 340], слід зазначити, що новизна може мати відносний характер, оскільки те, що є новим для одного навчального закладу або педагога, може бути давно відомим для інших. Крім того, в деяких випадках новими (формами, методами, навчальними закладами) називають такі, які були відомі раніше [10, с. 31]. Тож, продовжуючи цю думку, ІКТ можна розглядати в якості як інноваційної, так і відносно традиційної технології в залежності від того, де й у яких цілях вона використовується. У контексті інформатизації освіти має значення й те, у якій освітній галузі ця технологія використовується. Результати проведеного нами опитування серед слухачів курсів підвищення кваліфікації учителів суспільно-гуманітарних дисциплін Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти показують, що ІКТ використовуються ними фрагментарно, в основному з метою пошуку інформації, підготовки нескладних дидактичних матеріалів та контролю знань учнів. Наведені дані та аналіз літератури з цього питання засвідчують, що в Україні для вчителів сус-

пільно-гуманітарних дисциплін ІКТ є дійсно інноваційною технологією, навіть більш інноваційною, ніж для вчителів технічних чи природничих дисциплін.

Оскільки мотивація є одним із компонентів педагогічної діяльності та ключовою умовою її успішності [15], проблема мотиваційної готовності вчителя до сприйняття педагогічних інновацій залишається однією з центральних у системі післядипломної освіти. Відповідно до ряду досліджень мотивація інноваційної діяльності розглядається як процес набуття вчителем відповідного особистого сенсу професійної діяльності в системі її інших видів, інтегративна якість його особистості, що є регулятором та умовою успішної професійної діяльності, спрямованої на створення, запровадження й розповсюдження освітніх новацій. Щодо визначення структури готовності до інноваційної педагогічної діяльності, то науковці мають деякі розбіжності, але системоутворюючим компонентом усі дослідники вважають мотиваційну готовність до її здійснення [5; 17; 18]. Після усвідомлення мотивів та цілей необхідні знання про способи здійснення діяльності та практичні вміння і навички творчого застосування інноваційних технологій. Завершальним етапом є аналіз та корекція діяльності з метою вдосконалення набутих умінь і навичок і подальшого творчого пошуку.

У структурі людської діяльності мотивація посідає особливе місце: «сильні» і «слабкі» фахівці розрізняються не стільки за рівнем інтелекту, скільки за рівнем і структурою мотивації. Експериментально доведено, що від наявності в структурі мотивації творчих потреб залежить результативність роботи педагога-вихователя [8].

Аналіз структури індивідуальної діяльності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін показує, що внутрішньою умовою професійної діяльності, джерелом активності її суб'єкта виступають потреби, які зумовлюють виникнення мотивів та спрямовують діяльність на досягнення конкретної мети. Від рівня розвитку потреб вчителя залежить соціальна значимість і результативність його професійної діяльності. Для діяльності з оволодіння ІКТ та їх використання у викладанні необхідна така потреба, як готовність вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін до активної діяльності. Сама потреба ще не визначає характеру викладацької діяльності вчителя, однак може бути реалізована в ній. Ціннісні орієнтири в роботі вчителя є важливою складовою також і його інформаційної культури, яка тісно пов'язана з поняттям «інформаційна компетентність» [6]. Оскільки поняття «інформаційна куль-

тура» є багатоаспектним та різноплановим, його визначення як компонента професійної культури вчителя переважно асоціюється або із техніко-технологічними аспектами інформатизації, оволодінням навичками роботи з ПК, або із засвоєнням правил користування довідково-бібліографічним апаратом бібліотеки, алгоритмів пошуку у традиційних (рідше – електронних) каталогах [2]. Однак рівень інформаційної культури вчителя визначається не лише засвоєними ним знаннями та набутими уміннями у галузі інформаційних процесів і комп'ютерних дисциплін, а й здатністю існувати в інформаційному суспільстві, якому зокрема притаманні новизна та швидкоплинність [6, с. 355]. Інформаційна культура охоплює формування комп'ютерної грамотності, оволодіння системою уявлень щодо інформатики, інваріантних способів діяльності та відповідного стилю мислення [11; 16].

Інформаційну культуру будь-якого фахівця, зокрема і вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін, доцільно розглядати як здатність використовувати досягнення інформаційної техніки для свого розвитку, готовність сприймати нову інформацію. [13; 14]. При цьому особливого значення набувають основи інформаційної культури вчителя та цілісна система її формування.

Дослідження змістоутворюючих механізмів, які лежать в основі розвитку інформаційної культури вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін, дозволяє зрозуміти його мотиваційну сферу і надати йому дієву допомогу на етапах розвитку і вдосконалення інформаційної культури в системі післядипломної освіти. У процесі розвитку інформаційної культури вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін відбуваються зміни в мотиваційній сфері, коли провідні мотиви, актуалізуючись, сприяють вдосконаленню його майстерності. Діяльнісний підхід, обраний нами в якості одного з основоположних під час виконання дослідження, передбачає відповідну мотиваційну структуру педагога. Остання являє собою рушійну силу професійної поведінки та обумовлює результати педагогічної роботи. Динаміка мотиваційної структури вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін в процесі професіоналізації є важливою частиною зміни системи педагогічної освіти в умовах її інформатизації.

Інноваційність ІКТ для викладання суспільно-гуманітарних дисциплін ставить перед системою післядипломної освіти завдання формування готовності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін до використання ІКТ у професійній діяльності. На думку дослідників, готовність як інте-

грована якість особистості вчителя проявляється:

– у підвищенні продуктивності мислення, розвитку пам'яті, навичок, поширенні та поглибленні знань за допомогою використання ІКТ та їх засобів;

– у можливості обирати способи дій, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій і прогнозувати шляхи підвищення продуктивності роботи у процесі інформатизації процесу навчання [7].

У структурі компонентів зазначеної готовності серед інших виокремлюють адаптивно-мотиваційний компонент, який сприяє усвідомленню значення й особистісного ставлення вчителя до впровадження ІКТ в освіту та його спрямованість на застосування ІКТ у професійній діяльності [7, с. 6–7]. На основі аналізу останніх досліджень та досвіду роботи можна зробити висновок про те, що в структурі готовності учителя суспільно-гуманітарних дисциплін до інноваційної педагогічної діяльності мотиваційний компонент (усвідомлене ставлення педагога до інноваційних технологій та їх ролі в розв'язанні актуальних проблем педагогічної освіти в цілому та гуманітаризації освіти зокрема) також відіграє провідну роль.

Інноваційність ІКТ для вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін спонукає систему післядипломної освіти до пошуків ефективних засобів управління формуванням необхідної мотивації вчителя до інноваційної діяльності. Її низький рівень пов'язують із відсутністю суб'єктного досвіду використання ІКТ та складністю усвідомлення необхідності освоєння та використання ІКТ у педагогічній практиці. [3, с. 15].

Можна припустити, що для вирішення цієї проблеми достатньо навчити вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін працювати на комп'ютері, ознайомити з можливостями застосування ІКТ у предметній сфері, створити комп'ютеризоване робоче місце, забезпечити цифровими освітніми ресурсами та методиками. Однак, як показує досвід, ці умови є необхідними, але не є достатніми для підвищення мотивації. Більшість дослідників впевнені в тому, що змушувати учителя застосовувати ІКТ в професійній діяльності неможливо і не потрібно. Варто створити умови, за яких має відбутися зростання мотивації до застосування інноваційної технології. Таку ж позицію займають і міжнародні експерти. Зокрема, описуючи проблеми використання ІКТ в освіті Норвегії, вони вказують на той факт, що не існує чіткої та необхідної мотивації для застосування ІКТ вчителями в навчально-виховному процесі. Однією з причин цьому слугувала низька на той час

матеріальна забезпеченість освітян, а також їх неготовність до вимог інформаційної епохи [1].

Таким чином, створення умов зростання мотивації вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін до використання ІКТ у професійній діяльності є важливим завданням як для державних органів управління освітою, так і для системи післядипломної освіти.

Висновки з проведеного дослідження. До факторів, які впливають на інновації в системі освіти взагалі та на інформатизацію зокрема, відносять як зовнішні умови (нові вимоги до випускника, зміна форм взаємодії вчителя та учня), такі і внутрішні (готовність системи освіти до змін). Беручи до уваги той факт, що джерело бажання оволодіти ІКТ знаходиться в самій особистості вчителя, в її прагненні до розвитку, а не в соціальному середовищі, основною причиною стримування інформатизації процесу навчання є низька мотивація вчителя до використання ІКТ у професійній діяльності. Під мотивацією розуміється генетичне прагнення людини до самореалізації у відповідності з її вродженими здібностями до певних видів діяльності й наполегливість в оволодінні нею на творчому рівні. Прагнення педагога реалізується у видимі досягнення тільки тоді, коли виникають або створюються необхідні для цього умови. Мотивація діяльності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін до використання ІКТ в професійній діяльності буде вищою там, де для здійснення такої діяльності створені умови, серед яких:

- оснащення навчального закладу відповідними технічними засобами;
- можливості для плідної діяльності, розвитку духу співробітництва, корпоративної культури;
- організація навчання і перепідготовки вчителів у галузі використання інформаційних та комп'ютерних технологій;
- проведення методичних семінарів серед вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін з обміну досвідом у галузі використання ІКТ, організація конференцій;
- видання відповідної навчально-методичної літератури;
- наявність системи морального заохочення і матеріальної винагороди;
- можливості для самовдосконалення, творчої самореалізації, підвищення ефективності та доцільності діяльності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін у сфері застосування ІКТ.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Інноваційність ІКТ для вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін спонукає систему післядипломної освіти

до пошуків ефективних засобів управління формуванням необхідної мотивації вчителя до здійснення інноваційної діяльності. Цей процес може бути простимульовано:

- створенням системи матеріальних заохочень;
 - позначенням і закріпленням у посадових інструкціях та інших нормативних актах залежності кар'єрного зростання вчителя від рівня його інформаційної культури;
 - встановленням інституту кураторства, наставництва;
 - особистим прикладом керівника тощо.
- Особливості реалізації даного процесу вимагають подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Risch T., Hagglund S., Lyytinen K. Research in information and communication technologies in Norwegian universities and colleges / [T. Risch, S. Hagglund, K. Lyytinen]. – The Research Council of Norway, 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://user.it.uu.se/~torer/evaluations/ikt02Report_v19.pdf.
2. Баловсяк Н.В. Історико-педагогічний аналіз виникнення поняття «інформаційна компетентність» / Н.В. Баловсяк // Матеріали ІІІ МНПК «Динаміка наукових досліджень – 2004». – Дніпропетровськ, 2004. – Том 25. – С. 12.
3. Буланов С.В. Некоторые причины низкой мотивации педагогических кадров к освоению информационно-коммуникационных технологий / С.В. Буланов // IМеждународная Интернет-конференция «Информационные и Коммуникационные Технологии как инструмент повышения качества профессионального образования»: Сборник статей участников конференции. – Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2005. – С. 15.
4. Водопьян Г.М., Уваров А.Ю. О построении модели информатизации школы / Г.М. Водопьян, А.Ю. Уваров. – М.: Наука, 2005 – С. 10–13.
5. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І.В. Гавриш; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 44 с.
6. Гуревич Р.С. Формування інформаційної культури майбутнього фахівця / Р.С. Гуревич // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень: Зб. наук. праць / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – К., 2003. – С. 354–360.
7. Гурін Р.С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Р.С. Гурін; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 21 с.
8. Деркач А.А., Кузьміна Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьміна. – М.: Российская академия управления, 1993. – 23 с.
9. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: [навчальний посібник] / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
10. Дубасенюк О.А. Педагогічна інноватика в системі професійної підготовки майбутнього вчителя / О.А. Дубасенюк // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: Зб. наук. пр. – К.: НПУ, 2006. – Вип. 5. – С. 29–38.
11. Ершов А.П. Концепция информатизации образования / А.П. Ершов // Информатика и образование. – 1988. – № 6. – С. 7–12.
12. Жалдак М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: посібн. для вчит. / [М.І. Жалдак, В.В. Лапінський, М.І. Шут]. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 182 с.
13. Жалдак М.І. Система підготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе: Дис... в форме науч. доклада д-ра пед. наук: 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)» / АПН СССР; НИИ содержания и методов обучения. – М., 1989. – 48 с.
14. Жалдак М.І., Хомік О.А. Формування інформаційної культури вчителя / М.І. Жалдак, О.А. Хомік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.icfest.kiev.ua/>.
15. Зимняя И.А. Педагогическая психология: [учеб. пособие] / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – с. 286.
16. Морзе Н.В., Вембр В.П., Кузьминська О.Г. Інформатика: [підручник для 9 кл.] / [Морзе Н.В., Вембр В.П., Кузьминська О.Г.] – К.: УВЦ «Школяр», 2009. – С. 23.
17. Москвичев С.Г. Мотивация, деятельность и управление / С.Г. Москвичев – Киев, 2003. – 490 с.
18. Подымова Л.С. Введение в инновационную педагогику: [учебное пособие] / Л.С. Подымова – Курск: КГПУ, 1994. – 120 с.
19. Щеглова С.Н. Особенности адаптации школьных учителей к ценностям информатизации / С.Н. Щеглова // Социологические исследования. – 2006. – № 8. – С. 115–120.